

УДК 73/76:069.9(497.115)"197/..."

73/76.071.1(497.115)"197/..."

73/76(497.115)"197/..."

DOI: <https://doi.org/10.5937/bastina35-62085>

Прегледни рад

Звездана М. ЕЛЕЗОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Милић С. ГАЉАК**

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

СРПСКИ УМЕТНИЦИ НА ПРВИМ ПРОЛЕЋНИМ САЛОНИМА КОСОВА СЕДАМДЕСЕТИХ ГОДИНА XX ВЕКА***

Апстракт: У датом раду се говори о првим Пролећним салонима Косова, који су у Приштини организовани седамдесетих година XX века. Организацију Пролећних салона је водило Удружење ликовних уметника Косова. Право учешћа на Пролећном салону имали су сви чланови УЛУК-а, Срби и Албанци. Пролећни салон као изложба која је стекла традицију имала је велики значај за развој ликовних уметности у покрајини. На првим пролећним салонима седамдесетих година српски ствараоци су постали мањина, јер су фаворизовањем албански уметници вишеструко били бројнији.

Кључне речи: Пролећни салон, Приштина, ликовна уметност, Светомир Арсић Басара, Влада Радовић, Муса Микетић, Зоран Каралејић.

Пролећни салон, који је Удружење ликовних уметника Косова основало током седамдесетих година XX века, представљао је једну од најзначајнијих и најрепрезентативнијих ликовних манифестација на простору Косова и Метохије. Његовим оснивањем створени су предуслови за систематско праћење и вредновање савремене уметничке продукције у покрајини, чиме је знатно унапређена и оснажена ликовна сцена. Манифестација се традиционално одржавала у месецу мају, у Фоајеу Народног позоришта у Приштини, који је у том периоду имао статус једног од најзначајнијих изложбених простора у граду. Својом концепцијом, трајањем од десет до петнаест дана и редовним годишњим одржавањем, Пролећни салон је постао централно место окупљања уметника, критичара и публике, као и важна тачка сусрета различитих уметничких генерација и поетика. Пропозиције за учешће на Пролећном салону биле су прецизно дефинисане: право излагања имали су сви уметници који су представљали радове настале у претходне две године. Овим правилом настојало се да се обезбеди актуелност уметничког израза, подстакне континуитет стваралачког процеса и омогући увид у најсавременије токове ликовне

* Виши научни сарадник, ORCID 0000-0002-63176551, zvezdana.el@gmail.com

** Истраживач-приправник, ORCID 0009-0000-5527-9617, mitargaljak@gmail.com

*** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-136/2025-03 од 27. 1. 2025. године.

уметности у региону. На Салону су биле заступљене све основне уметничке дисциплине: сликарство, вајарство, графика, као и примењене уметности и просторне инсталације, што је доприносило разноврсности и динамичности изложбеног садржаја. Ова отвореност за различите медије и изразе омогућила је да Пролећни салон током седамдесетих година постане својеврсна платформа за уметничке иновације и експеримент, као и важан показатељ развоја савремене уметности на Косову и Метохији унутар ширег југословенског културног простора.

На првим изложбама ликовни уметници су своја остварења презентовали у форми слике, скулптуре или графике. Награда Пролећног салона додељивана је сваке године на почетку изложбе, након одлуке стручног жирија еминентних ликовних критичара из тадашње југословенске државе. На Пролећном салону излагали су српски и албански ствараоци, углавном чланови Удружења ликовних уметника Косова. На Пролећном салону седамдесетих година прошлог века међу најзначајнијим српским уметницима са Косова и Метохије који су излагали били су: Светомир Арсић Басара, Влада Радовић, Зоран Каралејић, Муса Микетић и други. Њихово учешће, иако бројчано мање, имало је посебан значај за афирмацију српског ликовног стваралаштва у оквиру ширег регионалног уметничког контекста. Кроз овај форум они су могли да представе своје ликовне способности, развију индивидуални стил и активно допринесу дијалогу са другим уметничким традицијама (*Drugi Prolećni salon Kosova 1975*).

Када је реч о ситуацији на европској ликовној сцени, седамдесете године XX века биле су време великих промена, експеримената и преиспитивања у европској уметности. Била је то фаза транзиције из модернизма ка постмодернизму, са снажним утицајем социјалних, политичких и културних померања, и појавом нових медија и концепата. Мењале су се границе између традиционалних ликовних форми и не-ликовног и перформативног. Један од централних покрета тог доба био је концептуализам, који је у Западној Европи и државама Источног блока задавао питања о природи уметничког објекта, уноси идеје и процеса уметничког стварања, уместо самог визуелног производа. Истраживачи наводе да је концептуализам био више од једне форме – он је био и уметничка теорија, изазов институцијама, галеријама, али и публици (*Zuzsa 2024*).

Седамдесетих година у европској уметности фотографија, перформанс, инсталација и објекти постају важни уметнички медији. У многим случајевима визуелни рад више не статусира слику као класичан уметнички објекат, већ се фокус пребацује на интеракцију, идеју, на процес и на публикацију као чест начин ширења уметничких вредности. У земљама које су биле под строгим контролом (политичком и идеолошким), фотодокументарност и фотографија су имали и функцију „сведочења“ и потенцијалног бунта: кроз фотографије се покушавало заобићи ограничење, добити простор за изражавање, за објављивање радова у иностранству итд. Естетски, седамдесете су биле раздобље великог плурализма: од геометријског апстрактног сликарства и минимализма (умерено утицајних у неким земљама), преко концептуалних облика, до експресивног, колоритног фигуративизма који је тежио да врати уметнички субјективитет. Материјали су варирали: традиционално платно, боја, али и иновације са инсталацијама, и „проширеним“ медијима (учешће перформанса, текстовних елемената, фотографије – *Buddeus 2018: 468–470*).

На југословенској ликовној сцени уметници су у овом времену променили своје начине рада и због схватања да стари систем односа уметник–рад–друштво више није друштвено релевантан. У том систему слобода креативности се подразумевала у оквиру традиционалних схватања уметности и уметничких медија, а свака иновација у начину уметничког мишљења, активности и обликовања порука окарактерисана је као елитистичка и неуметничка. Истовремено, они су у име демократизације уметности и развоја културе унутар целог старог система уметничке креативности производили дела, која нису желела да виде сопствена проширења у новим уметничким облицима, новом начину изражавања, новој врсти поруке, нити да признају њено постојање новим уметничким проблемима. Уметници су тежили да промене своје образовање на академијама, и супротстављају се систему образовања који развија уметност робно-материјалног карактера, а не уметност као систем мишљења, начин излагања личности, која својим специфичним сензибилитетом осећа стварност и утицај на њену промену. Тежећи некомерцијалном статусу, уметничко дело се опире доминантној улози тржишта, поставља се питање функције критике и њених вредносних судова усклађених са данашњим уметничким системима, а у критици галерија указује на манипулативне праксе са уметницима и функционисање тог система у стварању уметности. Инсистирали су на демистификацији уметничког чина, демократизацији уметности и учешћу публике у стварању. Приморани дакле да раде у уметничком контексту који им није одговарао, неизбежно су се сукобили са оним што им је то чинило поремећајем – традицијом, педагошким и уметничким канонима, конвенцијама, институционализацијом уметности и њеним сопственим друштвеним положајем (Susovski 1978: 3).

Вратимо ли се ликовној уметничкој сцени на Косову и Метохији, видећемо да су се српски ствараоци афирмисали кроз изложбе Пролећног салона, који је значајно унапредио покрајинску ликовну сцену. Уочи оснивања манифестације, 1973. године одржана је запажена изложба – „Пролећна изложба ликовних уметника Косова“, на којој је излагало 38 уметника, од којих су само осам били Срби (Prolećna izložba likovnih umetnika Kosova 1973). Своја ликовна дела представили су следећи уметници: Влада Радовић (акварел), Светомир Арсић Басара (скулптура – дрво), Светозар Каменовић (уље и вајарство), Вељко Радовић (комбинована техника), Миша Алексић (темпера), Зоран Каралејић (скулптура – дрво), Томислав Гарић (темпера), Радомир Петровић (линорез у боји – Prolećna izložba likovnih umetnika Kosova 1973).

На изложби „Другог Пролећног салона Косова“, организованој у Фоајеу Покрајинског народног позоришта у Приштини 1975. године своја дела представило је двадесет два излагача, од којих седам српских уметника (Drugi Prolećni salon Kosova 1975). Из редова српских стваралаца представили су се: Светомир Арсић Басара скулптурама „Облаци над Шаром“ и „Рањеник II“, Томислав Гарић сликама „Парижанка“ и „Љубавници“, Зоран Јовановић сликама „Мрави“ и „Јабукe“, Зоран Каралејић скулптурама „Композиција I“ и „Композиција II“, Радослав Микетић скулптурама „Портрет I“ и „Портрет II“, Влада Радовић сликама „Мотив из Пећи“ и „Пролеће“ и Вељко Радовић сликама „Проклетије I“ и „Проклетије II“ (Drugi Prolećni salon Kosova 1975). Према ставу Небиха Мурићија, Светомир Арсић Басара својим делима приказује супротстављање позитивне форме негативној

и таквим уметничким чином ствара драматичне покрете објекта, док Зоран Јовановић симболиком јабуке и мрава објашњава уништење лепоте и добра од стране силе застрашујућег бића (Murić 1975: 8). Према Мурићејевом мишљењу није важна идентификација рода или расе, већ интензивирано истицање хумане особине човека, поштовање, слобода и борба против зла (Murić 1975: 9).

Светомир Арсић Басара, *Рањеник*, дрво,
Други Пролећни салон Косова, 1969. године

Пажњу ликовне критике и публике изазвала је изложба „Ликовни уметници Приштине“, која је одржана у новембру 1975. године у Приштини. Важно је споменути једну интересантну чињеницу. У Организационом одбору ове изложбе од српских уметника нашао се једино Светомир Арсић Басара, док су остали организатори искључиво били албански ствараоци (Likovni umetnici Prištine 1975). Срби су на овој изложби били у мањини и у погледу броја излагача. Када су у питању уметници који су излагали, од 19 учесника само су четири била српске националности. Реч је о следећим ауторима: Светомир Арсић (скулптура), Радомир Јанковић слика „Одмор у луци“, Зоран Каралејић (скулптура) „Асоцијација I“ и Зоран Јовановић слика „Фудбал“ (Likovni umetnici Prištine 1975).

Трећи „Пролећни салон Косова“ одржан је у Фоајеу Покрајинског народног позоришта у Приштини 1976. године (Treći Prolećni salon Kosova 1976). На њему је своје радове изложило 25 уметника, међу којима је било седам српских аутора. Тако су српски уметници били у великој мањини у односу на албанске колеге, што их је стављало у подређени положај на укупној покрајинској ликовној сцени. Мишо Алексић изложио је слику „Композиција“, Светомир Арсић Басара две скулптуре у дрвету „Скулптура XII“ и „Скулптура XX“, Томислав Гарић слику у комбинованој техници „Пасторала“, Зоран Јовановић две слике „Мртва природа са мувом“ и „Пас у фургону“, Светозар Каменовић слику „Опроштај“, Љубиша Танасковић слику „Софра“, Зоран Каралејић скулптуру „Портрет“ и Милорад Перић скулптуру у дрвету „Композиција“ (Treći Prolećni salon Kosova 1976).

У Приштини је 1977. године одржана запажена изложба „[...] 20 година Удружења ликовних уметника Косова“, на којој су се поред албанских уметника, представила највећа имена српске ликовне сцене са простора Косова и Метохије. Од Срба на овој изложби излагали су: Светомир Арсић, Милутин Костић, Томислав Гарић, Милорад Перић, Светозар Каменовић, Зоран Јовановић, Љубиша Танасковић, Влада Радовић и Зоран Каралејић (Dvadeset godina ULUK-a 1977).

На петом „Пролећном салону Косова“ 1978. године, који је одржан у Фоајеу Покрајинског народног позоришта у Приштини, представило се 46 излагача, међу којима 12 српских уметника (Peti Prolećni salon Kosova 1978). Мада поново у мањини, српски уметници су на овој изложби показали квалитет који се изградио на овом простору током претходне две деценије. Миша Алексић изложио је слику „Посета“, Зоран Фуруновић слику „Дубина времена“, Томислав Гарић слику „Сањарење“, Светозар Каменовић слику „Композиција“, Љубиша Танасковић слику „Лет“, Младен Поповић слику „Пејсаж“, Петар Ђуза слику „Вилендорфска богиња“ (Peti Prolećni salon Kosova 1978). Скулптуром су се представили Светомир Арсић Басара – дело у бронзи „Заустањени вал“, Милорад Перић скулптуром у дрвету „Форма“ и Зоран Каралејић скулптуром у дрвету „Форма XXXIV“. Графиком у техници акватинте представили су се следећи ликовни уметници: Зоран Јовановић „Птице“ и Томислав Трифић „Птице и чункови“ (Peti Prolećni salon Kosova 1978). Важно је истаћи да се на изложби сликар Влада Радовић представио акварелом „Мотив из Дечана“, чиме је показао да је у ондашњој културној и уметничкој јавности покрајине било уметника који су црпели инспирацију из српског културног наслеђа (Peti Prolećni salon Kosova 1978).

Светозар Каменовић, *Композиција*, уље на платну,
Пети Пролећни Салон Косова, 1978. године

Вредност сваког уметничког остварења српских стваралаца на простору Косова и Метохије огледала се у њиховом настојању да очува и потврди значај сваке линије, тачке, облика и отиска на овом културноисторијски значајном простору. Њихова продукција није представљала само естетски израз, већ и поруку посвећености културном континуитету, стваралачкој аутономији и очувању ликовне традиције на Косову и Метохији. У том смислу, сваки приказани рад одражавао је сложену симбиозу личног стваралачког трага и колективног културног наслеђа, истовремено учествујући у дијалогу са различитим уметничким правцима и традицијама региона.

Годишњи салони УЛУК-а наставили су са радом и током осамдесетих година. Но, према Срђану Марковићу, Удружење ликовних уметника Приштине узима примат на косовској ликовној сцени (Марковић 2015: 23). Посебно је важна изложба коју је крајем 1983. године организовао УЛУП. На њој је учествовао и запажен број српских уметника, а изложба је показала да покрајинска ликовна сцена нимало не заостаје за збивањима у већим уметничким центрима ондашње државе (Марковић 2015: 23).

Захваљујући овом простору јавног представљања, српски ствараоци су добили прилику да изграде препознатљив уметнички идентитет и да кроз слободнији израз афирмишу сопствену поетику у оквиру савремених токова. Иако су српски уметници били у мањини на Пролећном салону, манифестација им је омогућила да покажу своје уметничке квалитете и афирмишу индивидуални стил. Управо кроз овај простор јавног излагања они су могли да граде препознатљив уметнички идентитет и да се позиционирају у оквиру савремености ликовне сцене на Косову и Метохији.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Buddeus 2019: Hana Buddeus. „Infiltrating the Art World through Photography: PetrŠtembera’s 1970s Networks“. *Third Text*, vol. 32, no. 4, pp. 468–484. <<https://doi.org/10.1080/09528822.2018.1505314>>. [22. 8. 2025].
- Drugi Prolećni salon Kosova 1975: *Drugi Prolećni salon*. Priština: Rilindja.
- Dvadeset godina ULUK-a 1977: *Dvadeset godina ULUK-a*. Priština: Udruženje likovnih umetnika Kosova: Rilindja.
- Likovni umetnici Prištine 1975: *Likovni umetnici Prištine*. Priština: Opštinska kulturno-prosvetna zajednica.
- Марковић 2015: Срђан Марковић. *Факултет уметности у Приштини – Звечан: 1973-2013. Ликовни одсек*. Звечан: Факултет уметности Универзитета у Приштини.
- Murić 1975: Nebih Murić. „Svetlost i senka“. *Drugi Prolećni salon Kosova*. Ur. R. Ferri, R. Miketić, N. Murić. Priština: Rilindja.
- Peti Prolećni salon Kosova 1978: *Peti Prolećni salon Kosova*. Priština: Rilindja.
- Prolećna izložba likovnih umetnika Kosova 1973: *Prolećna izložba likovnih umetnika Kosova*. Priština: Rilindja.
- Susovski 1978: Marijan Susovski. „Predgovor“. *Nova umjetnička praksa u Jugoslaviji 1966–1978*. Ur. Marijan Susovski. Zagreb: Galerija suvremene umjetnosti.
- Treći Prolećni salon Kosova 1976: *Treći Prolećni salon Kosova*. Priština: Rilindja.
- Zuzsa 2024: László Zuzsa. „Regional Resonances: In Search of the Transnational in Central East European Art of the 1970s“. *ArtMargins*. <<https://artmargins.com/regional-resonances/>>. [22. 8. 2025].

Zvezdana M. ELEZOVIĆ

Mitar S. GALJAK

SERBIAN ARTISTS AT THE FIRST SPRING SALONS OF KOSOVO IN THE 1970S

SUMMARY

This paper discusses the first Spring Salons of Kosovo, which were organised in Priština during the 1970s. The Association of Fine Artists of Kosovo organised the Spring Salons. All members of the Association, both Serbs and Albanians, were eligible to participate. As an exhibition that established a tradition, the Spring Salon played a significant role in the development of fine arts in the province. At the first Spring Salons of the 1970s, Serbian artists became a minority, as Albanian artists were favoured and far more numerous.

Keywords: Spring Salon, Priština, fine arts, Svetomir Arsić Basara, Vlada Radović, Musa Miketić, Zoran Karalejić.